

Talgat Jaissanbayev¹

Prawo prasowe i autorskie w systemie konstytucyjnym Kazachstanu

Wstęp i metodologia

Więzi łączące Polskę z Republiką Kazachstanu są silniejsze, niż w przypadku jakiegokolwiek innego kraju Azji Centralnej. Kazachstan niejednokrotnie stawiano za przykład najbardziej postępowego państwa byłego ZSRR w zakresie wdrożenia demokracji i rozwoju społeczeństwa. Podstawą dla takiego poglądu była harmonijna sytuacja w wielonarodowym społeczeństwie kazachskim, wysoki poziom postępu gospodarczego w porównaniu z pozostałymi krajami Azji Centralnej, znaczna obecność Kazachstanu na arenie międzynarodowej i wysoki poziom inwestycji zagranicznych. Jednocześnie zgodnie z poglądami innych badaczy Republika Kazachstanu jest krajem z systemem, który nosi znamiona autokracji. Zwolennicy danego poglądu powołują się na rzekomo wysoki poziom korupcji, naruszenia praw człowieka, a także dostrzegają objawy kultu jednostki prezydenta. Rozstrzygnięcie tej kwestii do dzisiaj pozostaje aktualne. Dla zrozumienia rzeczywistej sytuacji politycznej w kraju i udzielenia odpowiedzi na pytanie czy Kazachstan posiada cechy państwa demokratycznego reprezentującego wolę narodu, konieczne jest posiadanie wiedzy opartej o oryginalne akty prawne w zakresie ustroju Kazachstanu, kazachskiego prawa i jego gałęzi, które reprezentują stan faktyczny w obszarze prawotwórczości.

Metodologia badań oparta została na analizie oryginalnych aktów normatywnych w zakresie systemu politycznego, takich jak obowiązująca Konstytucja Republiki Kazachstanu z 1995 r. ze zmianami i dopełnieniami, a również podstawowych ustaw takich jak „o Najwyższej Radzie Sądowej” z dn. 4 grudnia 2015 r. lub „o Pierwszym Prezydencie Republiki Kazachstanu – Elbasy” z dn. 20 lipca 2000 r. W celu dokonania bardziej precyzyjnej analizy sytuacji prawnej w kraju zostały także zbadane akty normatywne dotyczące dwóch gałęzi prawa aktualnych w XXI w. – prawa autorskiego i prawa prasowego.

¹ Mgr prawa, doktorant na Wydziale Prawa, SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny w Warszawie.

Władza ustawodawcza

Władzę ustawodawczą w Kazachstanie reprezentuje dwuizbowy parlament, który składa się z Senatu i Mażylisu. Konstytucja stanowi, że ustawodawstwo krajowe uchwalane jest wyłącznie przez parlament.

Senat składa się z 47 osób. 32 senatorów wybieranych jest spośród członków „maslichatów” – organów przedstawicielskich w obwodach wybieranych przez ludność cywilną. Kolejnych 15 senatorów mianuje prezydent. Kadencja Senatu wynosi 6 lat, przy czym co 3 lata połowa wybieralnej części senatorów jest odnawiana. Byli prezydenci kraju z urzędu uznawani są za dożywotnich członków Senatu.

Senatorem może zostać każdy obywatel kraju powyżej 30 roku życia stale zamieszkujący na terenie Kazachstanu przez ostatnie 3 lata, posiadający wyższe wykształcenie i przynajmniej 5-letnie doświadczenie w pracy w instytucjach publicznych. Na czele Senatu stoi Przewodniczący Senatu wybierany spośród senatorów. Od 16 października 2013 r. stanowisko przewodniczącego zajmuje 65-letni Kasym-Żomart Tokajew, członek pro-prezydenckiej partii „Nur Otan”.

Niższa izba parlamentu – Mażylis (od arabskiego „Meżlis” – zgromadzenie, miejsce dla posiedzenia), składa się z 107 osób. 98 posłów wybieranych jest w wyborach powszechnych. Posłem może zostać wyłącznie osoba, która jest członkiem partii politycznej i zostanie przez nią wybrana na kandydata. Bezpartyjni nie mogą kandydować na wyborach. Zgodnie z ordynacją wyborczą próg wyborczy wynosi 7%. Pozostałych 9 posłów mianowanych jest przez Zgromadzenie Narodu Kazachstanu – organ konsultatywny funkcjonujący przy prezydencie, na czele którego stoi on sam. Zgromadzenie Narodu Kazachstanu obecnie składa się z 394 osób wybranych przez organizacje społeczne. Posłem może zostać każdy obywatel, który osiągnął 25 rok życia i stale zamieszkuje w kraju przez ostatnie 10 lat.

Kadencja Mażylisu wynosi 5 lat. Na czele izby stoi Przewodniczący Mażylisu wybierany spośród posłów. Od 22 czerwca 2016 r. stanowisko zajmuje 58-letni Nurłan Nigmatulin, także członek „Nur Otan”.

Zgodnie z art. 63 konstytucji prezydent ma prawo, po konsultacjach z przewodniczącymi izb parlamentu i premierem Rządu, rozwiązać Mażylis lub cały parlament z wyjątkiem sytuacji gdy rozwiązanie miałyby nastąpić podczas stanu nadzwyczajnego lub wojennego. Rozwiązanie nie może nastąpić także w ciągu ostatnich 6 miesięcy kadencji prezydenta lub w ciągu roku po ostat-

nim rozwiązaniu parlamentu. Konstytucja nie zawiera informacji o możliwości rozwiązania wyłącznie Senatu.

Podstawowe zagadnienia dotyczące kompetencji parlamentu i procesu legislacyjnego w Kazachstanie określa art. 61 konstytucji. Do kompetencji parlamentu zaliczono uchwalenie ustaw w zakresie: praw, wolności i obowiązków osób fizycznych i prawnych; prawa własności i praw majątkowych; podstaw organizacji i działalności organów oraz służb państwowych i samorządowych; opodatkowania; budżetu państwa; sądownictwa i ustroju sądów; edukacji, ochrony zdrowia i ubezpieczenia socjalnego; prywatyzacji; ochrony środowiska; podziału administracyjnego oraz obrony państwa. Art. 61 par. 3 szczególnie podkreśla, że inne kwestie muszą być regulowane przez akty normatywne o randze niższej niż ustawa. Należy podkreślić, że w hierarchii aktów normatywnych w Kazachstanie następane miejsce po konstytucji zajmują ustawy konstytucyjne czyli ustawy, które wnoszą zmiany do konstytucji. Obok nich stoją dekrety prezydenta, które mają rangę ustawy konstytucyjnej. Niższą rangę stanowią kodeksy, a także ustawy i dekrety prezydenta niewnoszące zmian do konstytucji.

Legislacja została opisana w par. 4–6 art. 61. Pierwszy etap procesu legislacyjnego rozpoczyna się od uchwalenia projektu ustawy przez Mażyylis większością zwykłą. Następnie trafia pod obrady do Senatu, który ma 60 dni na jego uchwalenie, wniesienie poprawek lub odrzucenie (także większością zwykłą). W przypadku odrzucenia w całości projektu ustawy przez Senat projekt przekazywany jest z powrotem do Mażyylisu. Jeżeli Mażyylis ponownie zatwierdzi projekt ustawy (w tym przypadku wymagana jest większość kwalifikowana – 2/3 głosów) to wraca on z powrotem do Senatu. Jeżeli jednak Senat ponownie odrzuci projekt ustawy to nie może zostać on poddany pod obrady w danej sesji parlamentu. Sesja kazachskiego parlamentu, zgodnie z Regulaminem Parlamentu Republiki Kazachstanu z dn. 20 maja 1996 r., trwa od pierwszego dnia roboczego września do ostatniego dnia roboczego czerwca.²

W przypadku gdy Senat wnosi poprawki do projektu, projekt ustawy przekazywany jest do Mażyylisu, gdzie do ich przyjęcia potrzebna jest większość zwykła. Jeśli Mażyylis nie zgadza się z poprawkami Senatu to posłowie i senatorzy muszą dojść do porozumienia poprzez dialog obojga izb. Każda izba ma prawo odrzucić projekt ustawy w całości większością zwykłą. Po uchwaleniu

² Регламент Парламента Республики Казахстан. Утвержден постановлением Парламента Республики Казахстан от 20 мая 1996 г. (с изменениями и дополнениями, внесенными постановлением Парламента Республики Казахстан от 22 июня 2012 г.). Ведомости Парламента Республики Казахстан, 1996 г., №6–7, с. 227.

projektu ustawy przez Senat wymagany jest jeszcze podpis prezydenta. Ostatni etap procesu legislacyjnego określa art. 9 par. 8 ustawy konstytucyjnej „o Prezydencie Republiki Kazachstanu” z dn. 26 grudnia 1995 r. i art. 19 ustawy konstytucyjnej „o Parlamencie Republiki Kazachstanu i statusie deputowanych” z dn. 16 października 1999 r. Prezydent w ciągu miesiąca może podpisać i opublikować ustawę lub przekazać z powrotem w całości lub części pod powtórne obrady. Gdyby prezydent nie określił swojego stanowiska wobec ustawy w ciągu 30 dni to uważa się ją za podpisaną. W ten sposób między innymi została przyjęta ustawa o nadaniu prezydentowi tytułu honorowego „Elbasy” („Lider Narodu”). Ani konstytucja ani ustawy konstytucyjne nie zawierają zagadnień o prawie weta prezydenta³.

W przypadku gdyby projekt ustawy dotyczył obniżenia przychodów lub zwiększenia wydatków państwa, to dla rozpatrzenia takich projektów konieczna jest zgoda Rządu. W przypadku gdy projekt podobnej ustawy zostałby wniesiony do parlamentu przez prezydenta to zgoda Rządu nie jest wymagana⁴.

Inny proces legislacyjny przewidziany jest dla ustaw konstytucyjnych. Główna różnica polega na tym, że projekt ustawy konstytucyjnej uchwalany jest większością kwalifikowaną 2/3 głosów w Mażylisie i 3/4 w Senacie.

W Kazachstanie prawo inicjatywy ustawodawczej posiadają: posłowie, senatorzy, członkowie Rządu i prezydent. W Konstytucji nie ma wzmianki o tym, że prawo inicjatywy ustawodawczej posiada określona ilość obywateli⁵.

Lokalne przedstawicielskie organy (maslichaty) wybierane są przez ludność na poziomie obwodów i przyrównanych do nich miast Ałmaty i Astany.

Władza wykonawcza

Władzę wykonawczą w kraju reprezentuje Rząd Republiki Kazachstanu, na czele którego stoi premier, mianowany przez prezydenta za zgodą Mażylisu. Po mianowaniu premier przedstawia prezydentowi swoje propozycje dotyczące organizacji i składu Rządu. Rząd wykonuje swoje obowiązki podczas jednej kadencji prezydenta. Rząd w zakresie swojej działalności odpowiedzialny jest przed prezydentem. Co więcej, pkt 7 art. 70 konstytucji stanowi, że prezydent

³ Конституционный закон РК «о Президенте Республики Казахстан» от 26 декабря 1995 г. №2733.

⁴ Конституционный закон РК «о Парламенте Республики Казахстан и статусе его депутатов» от 16 октября 1995 г. №2529.

⁵ Конституция РК 1995 г. с поправками и изменениями. Раздел 4.

ma prawo rozwiązać cały Rząd bądź zwolnić ze stanowiska każdego członka Rządu. Urząd premiera od 9 września 2016 r. sprawuje 55-letni Bachytżan Sagintajew, także członek partii „Nur Otan”⁶.

Do kompetencji Rządu, zgodnie z art. 66 konstytucji, należy: opracowanie polityki socjalno-gospodarczej państwa i jej wykonanie; opracowanie budżetu, przedstawienie go parlamentowi oraz jego wykonanie; organizacja bezpieczeństwa państwa; realizacja polityki zagranicznej; kierowanie ministerstwami, komitetami oraz innymi centralnymi i lokalnymi organami władzy wykonawczej.

Obecnie w skład Rządu wchodzi 20 osób, w tym premier, pierwszy zastępca (analog polskiego Wiceprezesa Rady Ministrów), 3 zastępców (1 z nich jednocześnie sprawia urząd ministra rolnictwa) i 15 ministrów.

W terenie władza wykonawcza jest reprezentowana przez osoby zwane „akimami” (są to szefowie lokalnych jednostek władzy wykonawczej, inaczej szefowie administracji lub gubernatorami). Jednocześnie służą oni jako przedstawiciele prezydenta i Rządu w terenie. Akimowie miast rejonowych, okręgów wiejskich i wsi wybierani są przez lokalną ludność. Pozostali, pochodzący z miast obwodowych, Ałmaty i Astany mianowani są przez prezydenta⁷.

Władza sądownicza

Sprawiedliwość w Kazachstanie, zgodnie z konstytucją, wymierzają tylko sądy. Do systemu sądowego kraju należą: sądy rejonowe i obwodowe, nad którymi stoi Sąd Najwyższy. Obok nich stoją sądy specjalne powoływane przez prezydenta: wojskowe, administracyjne, finansowe, gospodarcze oraz do spraw nieletnich. Art. 75 konstytucji Kazachstanu zakazuje powoływania sądów nadzwyczajnych pod każdą nazwą.

Statut sędziów i podstawy sądownictwa w Kazachstanie określają art. 77 konstytucji i ustawy konstytucyjne. Sędziowie kazachscy są nieusuwalni, niezawisli, nieprzenoszalni, posiadają immunitet formalny oprócz przypadku zatrzymania na gorącym uczynku lub oskarżenia o popełnienie przestępstwa ciężkiego.⁸ Kazachskie prawo uznaje takie podstawowe zasady sprawiedliwości jak domniemanie niewinności, zakaz powtórnego karania za ten sam czyn, prawo do wysłuchania w sądzie, zakaz retroaktywności prawa z wyjątkiem sy-

⁶ Конституция РК 1995 г. с поправками и изменениями. Раздел 5.

⁷ Аким, Казахстан, Национальная энциклопедия, под. ред. Нысанбаева А.Н., Алматы, 2004.

⁸ Конституционный закон «о судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» от 25 декабря 2000 г. nr 132.

tuacji korzystnej dla skazanego i zakaz stosowania analogii w prawie karnym, prawo do nieskładania zeznań przeciwko sobie lub bliskim krewnym, prawo tajemnicy spowiedzi dla duchownych, traktowanie wątpliwości na korzyść oskarżonego.

Sędziowie, z wyjątkiem sędziów Sądu Najwyższego, mianowani są przez prezydenta na podstawie rekomendacji Najwyższej Rady Sądowej – organu powołanego dla gwarancji niezawisłości sędziowskiej, rozpatrywania spraw dyscyplinarnych, kształtowania korpusu sędziowskiego oraz realizacji prerogatywy prezydenta do mianowania sędziów. Obecną postacią Najwyższa Rada Sądowa przyjęła w styczniu 2016 r. Do składu rady wchodzi z urzędu: Przewodniczący Sądu Najwyższego, Prokurator Generalny, Minister Sprawiedliwości, Minister ds. Służby Państwa, przewodniczący stałych komitetów Senatu i Mażylistu. Przewodniczącego Najwyższej Rady Sądowej, jej sekretarzy i członków mianuje prezydent. W konstytucji i ustawie „o Najwyższej Radzie Sądowej” z dn. 4 grudnia 2015 r. nie ma wzmianek o tym, że status sędziowski obejmuje członków rady. Stanowisko Przewodniczącego Najwyższej Rady Sądowej od kwietnia 2018 r. zajmuje 53-letni Tałgat Donakow⁹.

Sądy rejonowe powołuje i rozwiązuje prezydent. Takie same zasady mają zastosowanie w stosunku do sądów obwodowych. Sądy obwodowe są instancją odwoławczą od wyroków sądów rejonowych, a również pierwszą instancją dla spraw, które ustawa odsyła do kompetencji sądów obwodowych.

Sąd Najwyższy sprawuje nadzór nad wszystkimi sądami, stanowi wykładnię prawa oraz służy jako instancja kasacyjna od wyroków wszystkich sądów i jest sądem pierwszej instancji dla spraw jemu właściwych. W skład Sądu Najwyższego wchodzi: prezydium, plenum, kolegia do spraw cywilnych i karnych, kolegium specjalne. Odwołania od decyzji kolegiów cywilnych i karnych Sądu Najwyższego rozpatruje Kolegium Specjalne Sądu Najwyższego. Przewodniczącego i sędziów Sądu Najwyższego mianuje Senat na wniosek prezydenta. Wniosek prezydenta do Senatu konstruowany jest natomiast na podstawie rekomendacji Najwyższej Rady Sądowej. Od 11 grudnia 2017 r. stanowisko Przewodniczącego Sądu Najwyższego zajmuje państwowy radca sprawiedliwości 2. rangi 54-letni Żakip Asanow. Zgodnie z art. 28 ustawy konstytucyjnej „o sądownictwie i statusie sędziów Republiki Kazachstanu” z dn. 25 grudnia 2000 r. sędziowie nie mogą przynależeć do partii politycznych. Jednak Żakip Asanow nie będąc sędzią w latach 2007–2012 był posłem Mażylistu IV i V kadencji z ramienia partii „Nur Otan”.

⁹ Закон РК «о Высшем Судебном Совете РК» от 4 декабря 2015 г. nr 436-V ЗПК.

Oddzielnym od powszechnego systemu sądów jest Sąd Międzynarodowego Centrum Finansowego „Astana”, który został stworzony w celu rozwoju rynku kapitałowego i zarządzania finansami. Spór w zakresie prawa cywilnego, pod warunkiem zgody stron, może zostać rozpatrzony przez sąd Centrum „Astana” w dwuinstancyjnym postępowaniu na podstawie *common law* Anglii i Walii¹⁰.

Jako organ nadzoru konstytucyjnego w kraju funkcjonuje siedmioosobowa Rada Konstytucyjna. Na wniosek prezydenta, przewodniczącego Senatu lub Mażylistu, premiera bądź 1/5 członków parlamentu, Rada Konstytucyjna rozpatruje kwestie związane z wyborami, projektami ustaw, które zostały uchwalone przez parlament zanim zostaną podpisane przez prezydenta, postanowieniami i umowami międzynarodowymi, a także zajmuje się wykładnią norm konstytucyjnych. Kadencja rady wynosi 6 lat. Przewodniczącego i 2 sędziów mianuje prezydent, po 2 osoby mianuje każda izba parlamentu. Za dożywotnich sędziów rady uważani są również byli prezydenci¹¹. Stanowisko Przewodniczącego Rady Konstytucyjnej od 11 grudnia 2017 r. zajmuje 63-letni Kajrat Mami.

Konstytucja, ustawa konstytucyjna „o Radzie Konstytucyjnej RK” z dn. 29 grudnia 1995 r., ustawa konstytucyjna „o sądownictwie i statusie sędziów RK” z dn. 25 grudnia 2000 r. oraz ustawa „o Najwyższej Radzie Sądowej” z dn. 4 grudnia 2015 r., nie zawierają zagadnień o posiadaniu przez członków Rady Konstytucyjnej oraz Najwyższej Rady Sądowej statusu sędziowskiego. Jednakże art. 11 ustawy konstytucyjnej „o Radzie Konstytucyjnej RK” stanowi, że członkowie rady są niezawiśli, nieusuwalni w swojej działalności i podporządkowani są wyłącznie konstytucji i ustawie konstytucyjnej o radzie. Art. 12 stanowi również, że członkowie rady także posiadają immunitet formalny z wyjątkiem sytuacji zatrzymania na gorącym uczynku lub oskarżenia o przestępstwa ciężkie.

Prezydent

Prezydent Republiki Kazachstanu, zgodnie z konstytucją, jest głową państwa, zwierzchnikiem sił zbrojnych, najwyższym urzędnikiem określającym politykę wewnętrzną i zewnętrzną, symbolem i gwarantem konstytucji, jedności ludu i władzy państwowej, praw i wolności obywateli, gwarantuje skoordynowane

¹⁰ Конституционный закон РК «о судебной системе и статусе судей РК» от 25 декабря 2000 г. nr 132.

¹¹ Конституция РК 1995 г. с поправками и изменениями. Раздел 6. Конституционный закон РК «о Конституционном Совете РК» от 29 декабря 1995 г. № 2723.

działanie wszystkich gałęzi władzy, powołuje i odwołuje rząd, może rozwiązać parlament, zarządzić referendum. Wybierany jest w powszechnych wyborach na 5-letnią kadencję.

Od momentu powołania stanowiska Prezydenta Kazachskiej SRR w 1990 r., a następnie Prezydenta Republiki Kazachstanu w 1991 r., urząd do dnia dzisiejszego sprawuje ta sama osoba – 78-letni Nursułtan Nazarbajew. Jego pełnomocnictwa zostały przedłużone w wyniku wyborów i referendów w latach 1995, 1999, 2005, 2011 i 2015. W ostatnich przedterminowych wyborach w 2015 r. Nursułtan Nazarbajew wygrał z wynikiem 97,75%. Przedtem zajmował on stanowisko Przewodniczącego Rady Ministrów Kazachskiej SRR z 1984 r., a od 1989 r. stanowisko Pierwszego Sekretarza KC Partii Komunistycznej Kazachstanu.

Od 2010 r. Nursułtan Nazarbajew posiada honorowy tytuł nadany mu przez Mażylis – „Elbasy” („Lider Narodu”).

Nursułtan Nazarbajew ma ponadto honorowy statut specjalny jako pierwszy prezydent, który „stoi u źródeł stworzenia kazachskiej państwowości”. Statut specjalny posiadają również członkowie jego rodziny. Zagadnienia o statucie specjalnym pierwszego prezydenta i członków jego rodziny zawiera ustawa konstytucyjna „o Pierwszym Prezydencie RK – Elbasy” z dn. 20 lipca 2000 r. Par. 5 art. 42 Konstytucji RK zabrania tej samej osobie sprawować urząd prezydenta więcej niż 2 kadencje pod rząd, jednak postulat ten nie dotyczy pierwszego prezydenta, który może kandydować nieograniczoną ilość razy. Dodatkowo ustawa stanowi, że pierwszy prezydent jest „bezw warunkowo, w pełni i bezterminowo” zwolniony od odpowiedzialności za swoje czyny podczas sprawowania urzędu. Zgodnie z ustawą dożywotnio posiada on prawo ogłoszenia orędzia, występowania w Rządzie i parlamencie. Pierwszy prezydent otrzymuje także dożywotnio rządową ochronę, łączność, transport, obsługę medyczną, mieszkanie i dachę służbową z pełną obsługą, emeryturę i ubezpieczenie z budżetu. Bezwarunkowy immunitet od ścigania, tajemnicę korespondencji i wkładów bankowych posiadają również członkowie rodziny pierwszego prezydenta i osoby prawne przez nich stworzone.¹² Co więcej niezmiennosc statusu pierwszego prezydenta została wzmocniona w konstytucji w par. 2 art. 91, który stanowi, że „suwerenność państwa, unitarność i integralność terytorialna, forma rządu, podstawowe zasady funkcjonowania Republiki, które zostały stworzone przez Założyciela niepodległego Kazach-

¹² Конституционный закон РК «О Первом Президенте РК – Елбасы» от 20 июля 2000 г. nr 83-II.

stanu, Pierwszego Prezydenta Republiki Kazachstanu – Elbasego, a również jego status są niezienne”¹³.

Partia „Nur Otan”

„Nur Otan” („Światło Ojczyzny”) – największa partia polityczna Kazachstanu, która sprawuje władzę od 2004 r. założona została w 1999 r. z inicjatywy Nursułtana Nazarbajewa, który jednocześnie jest jej prezesem. W ustawodawstwie kazachskim nie zakazuje się prezydentowi przynależć do partii politycznych. Istnieje jedynie zakaz zasiadania w organach przedstawicielskich i łączenia urzędu prezydenta z działalnością gospodarczą. Hasło partii brzmi: „Z Liderem Narodu ku nowym zwycięstwom!”

Podstawowym dokumentem określającym kierunek polityczny partii jest Doktryna Partii z 2013 r. Ogłoszono w niej, że „Nur Otan” to „dominująca siła polityczna, która konsoliduje społeczeństwo i gwarantuje realizację Kursu Państwowego Elbasy’ego”. Sam Nazarbajew oznaczony jest w Doktrynie jako „ideał polityczny”. Doktryna Partii stanowi, że główne cele partii to wzmocnienie niezależności kraju, wielokierunkowa polityka zagraniczna, sprawiedliwość i równe możliwości dla wszystkich, wzmocnienie wartości rodzinnych i tradycyjnych, świeckie państwo przy uznaniu religii jako źródła duchowości i moralności, rozwój języka kazachskiego, nietykalność własności prywatnej, pomoc socjalna wyłącznie dla najsłabszych, walka z korupcją, centryzm¹⁴. Partia obecnie liczy około 900 tys. członków w kraju o liczbie ludności wynoszącej 18 mln.

Po wprowadzeniu poprawek do Konstytucji w 2007 r., które polegały na zwiększeniu ilości posłów z 77 do 107 osób oraz zmianę, że kandydatem na posła może być jedynie członek partii, „Nur Otan” do dnia dzisiejszego w każdym wyborach parlamentarnych otrzymuje więcej niż 80% głosów. Na chwilę obecną 87 posłów w Mażylisie reprezentuje partię „Nur Otan”. Inne siły polityczne w parlamencie reprezentowane są przez liberalną „Ak-Żoł” („Świetlana Droga”) i Komunistyczną Ludową Partię Kazachstanu.

Prawo autorskie

W Kazachstanie prawo autorskie regulowane jest przez konstytucję, kodeksy cywilny i karny, a także przez ustawę z dn. 10 czerwca 1996 r. „o prawie autor-

¹³ Конституция РК 1995 г. с поправками и изменениями. Раздел 9.

¹⁴ Doktryna <http://nurotan.kz/doctrine> [dostęp: 31.03.2018].

skim i prawach pokrewnych”. Kazachstan w ramach przejścia zobowiązań byłego ZSRR jest także członkiem Powszechnej Konwencji o Prawie Autorskim i Światowej Organizacji Własności Intelektualnej.

Kazachskie prawo rozumie pod terminem prawa autorskiego majątkowe i niemajątkowe prawa autora – osoby fizycznej, przez pracę której został stworzony utwór sztuki, literatury bądź nauki, bez znaczenia co do jego zawartości i faktu publikacji.

Prawo autorskie ma na celu stworzenie warunków dla rozwoju twórczości w kraju i gwarantuje ochronę rezultatów. Kazachskie prawo cywilne stanowi, że prawa autorskiego niemajątkowego nie można przekazać bądź się go zrzec. W przypadku kiedy utwór jest stworzony przez kilka osób, wszyscy oni uważani są za współautorów i mają takie same prawa. Ponadto, każdy współautor może korzystać ze swojej części utworu według własnego uznania.

Przedmiotem prawa autorskiego mogą być przede wszystkim: utwór literacki, muzyczny, teatralny, scenariusz, choreografia, audio/wideo, rzeźba, architektura, zdjęcia, mapy, plany, programy komputerowe, tłumaczenia, referaty, zbiory (np. encyklopedia). Nie mogą być przedmiotem prawa autorskiego pomysły, fakty, procesy, systemy, metody, koncepcje.

Autorzy przedmiotów prawa autorskiego posiadają wyłączne prawa majątkowe i osobiste niemajątkowe do swojego utworu przez całe swoje życie i pięćdziesiąt lat po śmierci (w tym prawo autorskie kazachskie różni się od prawa polskiego, które ustala w tym zakresie okres siedemdziesięciu lat). Po tem utwór staje się dobrem ogólnym. Dobro ogólne może zostać wykorzystane przez każdą osobę bez obowiązku zapłaty honorarium.

Nadzór nad prawem autorskim sprawuje Komitet ds. Praw Własności Intelektualnej Ministerstwa Sprawiedliwości RK. Ponadto zgodnie z postanowieniem Rządu RK z dn. 13 listopada 2003 r. nr 1141 na straży prawa autorskiego stoi także MSW, Prokuratura Generalna, Służba Celną i Policja Finansowa.¹⁵

Przestępstwem jest nieuzasadniona eksploatacja przedmiotów prawa autorskiego, ich nieuzasadnione nabycie, utrzymanie, transport lub sporządzenie kopii w celu sprzedaży. Nielegalne jest także zmuszanie do współautorstwa oraz przywłaszczenie autorstwa. Dane czyny podlegają karze grzywny do stu miesięcznych wskaźników rozliczeniowych¹⁶ bądź karze prac społecznych do

¹⁵ Prawo autorskie w Republice Kazachstanu (ros.) <http://www.adilet.gov.kz/ru/node/15147> [dostęp: 1.04.2018].

¹⁶ W Kazachstanie to jest kwota, która co rok się wylicza przy planowaniu budżetu. Używa się przy rozliczeniach emerytury, zasiłków, grzywny itp. Na rok 2018 jeden MWR wynosi 2.405 tenge kazachstańskich (ok. 25 zł).

120 godzin. Te same czyny przy spowodowaniu znacznej szkody¹⁷ lub dokonane kilkakrotnie karane są grzywną do 300 miesięcznych wskaźników rozliczeniowych albo pracami społecznymi do 200 godzin lub aresztem do 75 dób. Te same czyny dokonane przez grupę osób działającą w porozumieniu bądź które spowodowały duże szkody¹⁸ lub z wykorzystaniem stanowiska służbowego karane są grzywną do 5000 MWR lub pracami społecznymi o takiej samej wartości albo ograniczeniem wolności do 5 lat, pozbawieniem wolności do 5 lat z pozbawieniem prawa do zajmowania określonego stanowiska do 3 lat bądź bez pozbawienia takiego prawa. Dokonanie takich samych czynów przez grupę przestępczą karane jest pozbawieniem wolności od 3 do 6 lat¹⁹.

W zakresie prawa cywilnego ochrona praw autorskich może zostać wykonana przez sąd poprzez: uznanie praw, nakaz naprawienia szkód, nakaz zaprzestania wykonywania czynu łamiącego prawo, kompensację strat, w tym utraconych korzyści, przekazanie przychodu lub kompensację od 20 do 5000 MWR²⁰.

Prawo prasowe

Prawo prasowe w Kazachstanie reguluje Konstytucja, a także ustawy „o środkach masowego przekazu“ z dn. 23 czerwca 1999 r., „o informatyzacji“ z dn. 24 listopada 2015 r. i „o przekazie TV i radio“ z dn. 18 stycznia 2012 r. Ustawy między innymi regulują stosunki pomiędzy jednostkami w obszarze prasy, ustalają sposoby realizacji gwarancji konstytucyjnych co do wolności słowa, określają regulacje, tryby, terminy dla pojawiających się w prasie artykułów, prawa i obowiązki podmiotów, a także organów państwowych.

Kazachskie prawo gwarantuje swoim podmiotom wolność twórczości, słowa, a także realizację tych praw w każdy niezabroniony przez prawo sposób i zakazuje cenzury. W tym samym czasie z ustaw wynika, że państwo poprzez sprawowanie kontroli nad podmiotami realizuje państwową politykę w środkach masowego przekazu. Kontrola sprawowana jest na podstawie Kodeksu Przedsiębiorczego RK z 2015 r.

W Kazachstanie prawo do stworzenia jednostki środka przekazu masowego posiadają osoby fizyczne i prawne, a sam środek masowego przekazu może

¹⁷ Zgodnie z KK, kwota wyższa od 100 MWR.

¹⁸ Od 500 MWR.

¹⁹ Уголовный кодекс РК от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК РК. Гражданский кодекс РК (Особенная часть) от 1 июля 1999 г. № 409-I.

²⁰ Закон РК «об авторском и смежных правах» от 10 июня 1996 г. № 6-I.

mieć postać osoby prawnej albo jednostki organizacyjnej osoby prawnej. Nie dotyczy to mediów internetowych. Zgodnie z listem Ministerstwa Informacji i Komunikacji RK z dn. 15 lipca 2016 r. nr 03-14/3t-1-73 do środków masowego przekazu należą tylko te portale internetowe, gdzie właściciel tak postanowił. Osobom fizycznym i prawnym będącym cudzoziemcami zakazane jest posiadanie więcej niż 20% akcji lub udziałów danej osoby prawnej, która posiada jednostki środki masowego przekazu w kraju.

Periodyk, agencja informacyjna (czyli osoba prawna, działalność której skierowana jest na zbieranie, przetwarzanie i rozpowszechnianie informacji), a również portale internetowe zobowiązani są poddać się rejestracji zgodnie z rozkazem Ministra ds. Inwestycji i Rozwoju RK z dn. 28 kwietnia 2015 r. nr 505. Nie podlegają rejestracji periodyki o nakładzie mniejszym niż 100 egzemplarzy, akty normatywne i biuletyny sądowe.

Zamknięcie, zatrzymanie albo zaprzestanie działalności środka masowego przekazu możliwe jest wyłącznie na podstawie decyzji właściciela lub sądu. Podstawą może być: propaganda kultu przemocy, wyższości rasowej, socjalnej, narodowej, religijnej, klanu itp., ujawnienie tajemnic państwowych, wojskowych itp., propaganda kultu samobójstwa, rozpowszechnienie informacji zawierających plany i sposoby działania jednostek antyterrorystycznych podczas trwania akcji antyterrorystycznej, rozpowszechnianie pornografii, złamanie przepisów agitacji przedwyborczej, naruszenie prawa autorskiego, prawa zgromadzeń, a także propagowanie zmiany ustroju konstytucyjnego przez przemoc lub propagowanie terroryzmu i ekstremizmu.

Ustawodawca reguluje również sprzedaż materiałów o charakterze erotycznym. Zakazana jest sprzedaż tego typu materiałów w przestrzeniach mobilnych, w niezamkniętych przezroczystych opakowaniach, w pomieszczeniach na terenie ośrodków dziecięcych, nauki lub religijnych, a także osobom do 18 roku życia. Ponadto podmioty rozpowszechniające materiały erotyczne, zgodnie z ustawą z dn. 16 maja 2014 r. nr 202-V „o pozwoleniach i zawiadomieniach” zobowiązane są o tym zawiadomić odpowiednie organy. W Kazachstanie zakazana jest także reklama wyrobów tytoniowych i alkoholu²¹.

²¹ W praktyce podmioty reklamują dane towary, ale w zmienionej postaci. Charakterystyczna reklama wódki zawierająca hasła „o wolnym duchu”, „silnym charakterze” itp. i posiadająca dość charakterystyczną nazwę towaru typu „Tajga”, „Rosyjska”, „Pszeniczna” itp. przedstawiona jest jako reklama wody mineralnej. Reklamę produkcji browarni przedstawia się jako reklamę piwa bezalkoholowego. Formalnie więc reklamowana jest produkcja niezawierająca alkoholu, czyli prawo nie zostaje naruszone, ale w tym samym czasie odbiorca reklamy najczęściej rozumie ukrytą treść i przedziwy przekaz.

Kazachskie prawo prasowe zakazuje także rozpowszechniania danych osobowych i biometrycznych twarzy, danych rodziców lub innych przedstawicieli ustawowych, przy pomocy których można ustalić tożsamość niepełnoletniego, który ucierpiał w wyniku złamania prawa, a także danych niepełnoletnich podejrzanych o naruszenie przepisów administracyjnych lub popełnienie przestępstwa. Nie dotyczy to niepełnoletnich uznanych przez sąd za winnych dokonania zbrodni. Dodatkowe zagadnienie w tym obszarze zawiera ustawa „o danych osobowych i ich ochronie” z dn. 21 maja 2013 r. Ustawa ta zawiera zagadnienia o danych personalnych, które należy zbierać i przetwarzać za zgodą właściciela, chyba że pochodzą one ze źródeł otwartych lub wiadomości oficjalnych. Natomiast ustawa ta nie zawiera zakazu okazania danych biometrycznych jak np. twarzy.

Każdy periodyk ma obowiązek przesyłania jednego darmowego egzemplarzu cyfrowego do Biblioteki Narodowej i do Narodowej Izby Księgi RK w ciągu 15 dni od momentu publikacji. Radio i TV mają także obowiązek przechowywać nagrania wszystkiego, co zostało wyemitowane przez okres 6 miesięcy. Środki przekazu masowego mają obowiązek w ciągu jednej doby lub we wskazanym terminie nieodpłatnie rozpowszechnić informacje rządowe zawierające klauzulę „do obowiązkowego nadania”.

Ustawy oprócz zobowiązań dotyczących norm technicznych dla operatorów, stacji radiowych i TV zawierają również wymogi dotyczące ochrony interesów narodowego radio i TV. Polega to na tym, że od 2018 r. nakazuje się, że na antenie TV nie mniej niż 50% programów powinna stanowić produkcja krajowa (nie licząc reklamy). Na antenie radia natomiast do 2020 r. – 45%, po 2020 r. – 50%. Ponadto istnieje zakaz nadawania od 06:00 do 22:00 czasu lokalnego programów mogących „spowodować szkody fizycznemu, psychicznemu, moralnemu, społecznemu i duchowemu rozwojowi dzieci i młodzieży”. Ustawa nie zawiera doprecyzowania tego zwrotu. Ponadto nie mniej niż 1 program wiadomości od 16:00 do 22:00 powinien zawierać tłumaczenie na język migowy²².

Ustawa określa także prawa i obowiązki dziennikarzy. Dziennikarze w Kazachstanie mają prawo do poszukiwania i rozpowszechniania informacji, mają prawo odwiedzać organy i organizacje wszystkich form własności, nagrywać, być obecnym na wydarzeniach, sprawdzać wiarygodność informacji, chronić tajemnicę autorstwa o ile w.w. prawa nie są sprzeczne z aktami szczególnymi, wydarzenia nie są zamknięte, a informacja nie zawiera tajemnicy państwowej.

²² Закон РК «о телерадиовещании» от 28 января 2017 г. nr 545-IV.

Do obowiązków dziennikarzy ustawa zalicza wykonanie programu działalności środka masowego przekazu, z którym dziennikarz współpracuje, nie-rozpowszechnianie nieprawdziwej informacji, otrzymywanie zgody od osób prawnych i fizycznych na rozpowszechnienie informacji o charakterze osobistym, o ile nie pochodzą one z otwartych źródeł²³.

Ustawodawca przewidział kary za niektóre czyny w obszarze środków masowego przekazu i odsyła do Kodeksu Karnego RK 2014 r., a mianowicie do rozdziału VII (przestępstwa w obszarze informacji i łączności). Dany rozdział zawiera 8 czynów zabronionych: nieuzasadniony dostęp do informacji, systemu informatycznego albo sieci telekomunikacyjnej; nieuzasadnione niszczenie albo modyfikacja informacji; zakłócenie działania systemu informacyjnego albo sieci komunikacyjnej; nieuzasadnione zdobycie informacji, zmuszenie do przekazania informacji, tworzenie, używanie albo rozpowszechnienie szkodliwych programów komputerowych; nieuzasadnione rozpowszechnienie elektronicznych danych z klauzulą dostępu ograniczonego; świadczenie usług informatycznych dla portali mających nielegalne cele; nieuzasadniona zmiana kodu identyfikacyjnego narzędzi abonentów łączności komórkowej, narzędzia identyfikacji abonentów, a także stworzenie, użycie, rozpowszechnienie programów do zmiany kodu identyfikacyjnego abonentów. Inne regulacje mające zastosowanie w dziedzinie środków masowego przekazu z punktu widzenia prawa karnego zawiera par. 2. art. 131 (znieważenie z użyciem środków masowego przekazu), art. 138 (rozgłoszenie tajemnicy adopcji, w tym z powodów majątkowych albo szczególnie potępianych), art. 147 (naruszenie nieetykalności życia osobistego i ustawodawstwa RK o ochronie danych osobowych), art. 158 (przeszkadzanie w uzasadnionej zawodowej działalności dziennikarza) i niektóre artykuły rozdziału X (przestępstwa karne przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi społecznemu) i rozdziału V (przestępstwa przeciwko podstawom ustroju konstytucyjnego i bezpieczeństwa państwa), np. propaganda terroryzmu lub publiczne nawoływanie do dokonania zamachu terrorystycznego; jawne nieprawdziwe zawiadomienie o zamachu terrorystycznym; rozpowszechnienie nieprawdziwej informacji, propaganda lub publiczne nawoływanie do zdobycia władzy; pozwolenie na publikacje w środkach masowego przekazu materiałów ekstremistycznych; nieuzasadnione gromadzenie, rozpowszechnianie, ujawnienie tajemnic państwowych²⁴.

²³ Закон РК «разрешениях и уведомлениях» от 16 мая 2014 г. № 202-V. Закон РК «о информатизации» от 15 ноября 2015 г. № 418-V.

²⁴ Закон РК «средствах массовой информации» от 23 июля 1999 г. № 451-I. Уголовный кодекс РК от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК РК.

Wnioski

System prawny Kazachstanu posiada wyraźne cechy prawa kontynentalnego: prymat prawa pisanego, kompleksowa kodyfikacja prawa, stanowienie prawa wyłącznie przez organ ustawodawczy, hierarchia aktów prawnych z konstytucją na czele, podział prawa na gałęzie, na prawo publiczne i prywatne oraz zakaz wymierzania sprawiedliwości na podstawie precedensów sądowych.

Republikę Kazachstanu bez wątplenia można uznać za kraj z silną władzą prezydencką. Prezydent ma prawo do rozwiązania parlamentu, rządu, mianuje sędziów poprzez organ, członków którego mianuje sam. Wyłącznie prezydent ma prawo inicjować zmiany do konstytucji, a jego dekrety mają moc ustawy konstytucyjnej. Prezydent kraju także jest jednym z trzech urzędów które posiadają prawo inicjatywy ustawodawczej. Co więcej obecny prezydent Nursułtan Nazarbajew jako pierwsza głowa państwa w historii niepoległego Kazachstanu wraz z członkami rodziny posiada specjalne przywileje w postaci bezterminowego i bezwarunkowego zwolnienia od odpowiedzialności za czyny oraz dożywotni immunitet formalny. Gwarancje te dotyczą także dożywotniego korzystania z zaopatrzenia przysługujących prezydentom takie jak rządowe mieszkania, rezydencje, dacje, ochrona, opieka medyczna, transport i łączność rządowa, ubezpieczenie i inna obsługa.

Dokonawszy badań podstawowych aktów normatywnych można wywnioskować, że kazachskie prawo, w szczególności prawo autorskie i prasowe idą w zgodzie z rozwojem technicznym XXI w. i odpowiednio reaguje na wszelkie nowości. Prawo to wykazuje także wiele podobieństw do prawa polskiego, ale naturalnie różni się w detalach, np. w Kazachstanie na antenie można okazywać dane biometryczne sprawcy lub poszkodowanego (osoby dorosłej) w relacjach z miejsca wydarzeń.

Biorąc pod uwagę powyższe z punktu widzenia prawa Kazachstan można nazwać go krajem demokratycznym i postępowym, który podkreśla wagę urzędu głowy państwa.

Summary

The main purpose of the article is to present the principles of functioning of the Republic of Kazakhstan together with descriptions of two branches of law – copyright law and mass media law in Kazakhstan.

The beginning of the article is dedicated to the legislature, which is represented by bicameral parliament. Its seats, the legislative process as well as the current political situation are described. Followed by the executive power description together with its representative, the Government of Kazakhstan, which can be formed or dismissed by the president. The way the Government is formed and its authority are presented as well. In the next part of the article is the judiciary of Kazakhstan which is described together with the system of common and special courts followed by description the way the judges are appointed. A separate part in the article is dedicated to the President of Kazakhstan who plays an important role in the authority system and officially does not belong to any branch of the power. While describing the functions of the president, the characteristic title of the First President of the Republic of Kazakhstan, "Elbasy" (the National Leader), which belongs to the current President Nursultan Nazarbayev, is also analyzed together with the features which make this title so special. The next part describes the ruling political party "Nur-Otan" ("the Luminosity of the Motherland") which has been in charge since the year of 2004.

The last part of the article is dedicated to the foundations of the copyright law in Kazakhstan and especially its basic legal acts, the bodies which are called to implement the copyright law and the copyright law specific features. The main legal acts and norms of Kazakhstani mass media law have been described as well, especially in the areas of advertising, print, radio and TV transmissions, rights and obligations of journalists.

Keywords: Kazakhstan, copyright law, mass media law, Nazarbayev, Soviet Central Asia

Słowa kluczowe: Kazachstan, prawo autorskie, prawo prasowe, Nazarabajew, Azja Środkowa